

gostnosti določenih trditev, tendenčnosti na različnih ravneh, dobi bralec zelo močan vtis, da se avtor strinja s takimi stališči in postopki. Tu se ni moč spuščati v domneve, zakaj je avtor, ki sicer skozi ves tekst izkazuje izredno inteligenco, pristal na teh stališčih. Vsekakor ostaja vtis, da je velikosrbstvo izganjal s klinom, se pravi z določeno dozo svojega velikosrbsstva.

V okviru problematike emigrantske kraljevske vlade je seveda zanimivo pogledati tudi, kako je v knjigi predstavljena dejavnost slovenskega faktorja, se pravi slovenskih ministrov, kroga slovenskih meščanskih politikov ob vladi ter končno vseh Slovencev, ki so hote ali pa zaradi razmer med vojno prihajali v stik s kraljevsko vlado. Reči je treba, da so bili za avtorja Slovenci marginalen problem, mogoče prav zaradi svoje »neproblematičnosti« v kontekstu srbsko-hrvatskega spora, s katerim je predvsem okupiran. Seveda je bila teža slovenskega faktorja relativno majhna, a tudi ta ni ustrezno predstavljena. Nekajkrat se omenja Miha Krek kot tisti, ki je poskušal igrati pomirjevalno vlogo v omenjenem sporu, omenja se Franc Snoj v misiji v ZDA, še največ pozornosti pa je namenjeno Slovincem ob obravnavi problema bodočih meja z Italijo in Avstrijo. Na področju obveščanja zavezniške javnosti o primorskih in koroških Slovincih so dejansko slovenski meščanski politiki v emigraciji opravili koristno delo.

Boris Mlakar

Buchenwald: zbornik, Založba Borec, Ljubljana 1983, 430 str.

Zadnja leta izhaja precej knjižnih izdaj s taboriščno tematiko, predvsem zborniki posameznih taborišč. Ti so dosegli relativno visoko in ustaljeno obliko: uvodne študije o taborišču in Jugoslovanih v njem, spominski prispevki, ki ilustrirajo razmere in življenje v taborišču, slikovno gradivo in pregledni zemljevidi. To na eni strani kaže na povečano zanimanje za tovrstno literaturo, na drugi strani pa na načrtno pripravljane in zalaganje teh del, v čemer izstopata Komisija za bivše politične zapornike, internirance in izgnance pri republiškem odboru ZZB NOV Slovenije in Založba Borec.

Pričujoči zbornik o nemškem koncentracijskem taborišču Buchenwald je pripravil uredniški odbor Janez Alič, Milan Filipčič, Lojze Krakar, Stanislav Mahkota, Janez Ranzinger in Rudi Supek, vsi so bili interniranci v tem taborišču. Kot izvemo iz spremne besede, je misel na zbornik oživel v zadnjem desetletju; zaradi tridesetletne distance pa je bilo zbiranje gradiva otežkočeno.

Uvodno študijo o ustanovitvi, razvoju in koncu koncentracijskega taborišča Buchenwald je prispeval Stanislav Mahkota. Poglejmo v kratkih črtah ta razvoj. Taborišče na Ettersbergu nad Weimarjem so nacisti postavili leta 1937, da bi razbremenili taborišča v srednji Nemčiji. V začetku je bilo taborišče majhno, graditi in širiti so ga morali jetniki sami. Po razširitvi je bilo v taborišču običajno okoli 20 000 jetnikov, v vseh letih obstoja pa je šlo skozi taborišče okoli 250 000 jetnikov, od tega je bilo nad 50 000 ubitih ali umrlih. Po letu 1942, ko se je delno spremenil odnos do političnih jetnikov, zaprtih v koncentracijskih taboriščih, je taborišče dobilo okoli 66 podružnic ob industrijskih obratih, raztresenih od Porenja do Berlina. Med njimi je bila tudi zloglasna Dora, podze-

meljski predori z montažnimi trakovi za rakete V—2. V zadnjih mesecih vojne je postal Buchenwald prehodno taborišče za umikajoča se vzhodna koncentracijska taborišča. Število internirancev je naraslo na 60 000, februarja 1945 pa celo na 86 000. Takega povečanja tudi nemška organizacija ni zmogla prenesti in že tako slabe bivalne in življenjske razmere v taborišču so se strahotno poslabšale, smrtnost pa skokovito porasla. 1. aprila 1945 je prišel na vrsto za evakuacijo tudi Buchenwald. Skoraj 30 000 jetnikov je odšlo v Dachau in Flossenburg. Preostalih 20 000 internirancev se je 11. aprila 1945 osvobodilo samih, še isti dan pa so prišli v taborišče prvi zavezniški vojaki.

Ob taborišču so bili obsežni industrijski obrati, ki pa so bili hudo poškodovani ob zavezniškem bombardiranju avgusta 1944. Cinična posebnost Buchenwalda so bila vhodna vrata z napisom Jedem das Seine (Vsakomur svoje), še bolj žalostnega slovesa pa je bila žena komandanta taborišča Ilse Koch s svojo zbirko predmetov iz tetovirane človeške kože. Od leta 1941 so izvajali v taborišču tudi medicinske poskuse na ljudeh, največ so se ukvarjali z nalezljivimi boleznimi in poškodbami. Na tej »medicinski« postaji je služboval kot jetnik tudi Eugen Kogon, avtor enega najpopolnejših prikazov sistema nemških koncentracijskih taborišč.

Začetniki ilegalne odporniške organizacije v Buchenwaldu so bili nemški komunisti, po letu 1939 pa je dobila organizacija ljudskofrontni značaj in je povezovala jetnike različnih političnih orientacij v ostrem boju s kriminalci, ki so ob začetku svetovne vojne spet prevzeli jetniško upravo. Po letu 1942 se je odporniška organizacija izrazito internacionalizirala, vodil pa jo je mednarodni taboriščni komite s sekretarjem dr. Walterjem Bartelom, narodnosti pa so imele v njem svoje zastopnike, tako tudi Jugoslovani od konca leta 1943. Mednarodni odnosi v taborišču so bili tudi zato boljši kot v nekaterih drugih taboriščih. Pod okriljem mednarodnega taboriščnega komiteja se je začela organizirati že od leta 1942 vojaška organizacija internirancev, ki je do začetka leta 1945 narasla na okoli 800 mož s 100 puškami in strojnico (!). Ta organizacija je tvorila glavnino sil, ki so 11. aprila 1945 samostojno osvobodile taborišče in zajele preostale pripadnike esesovskih straž. Mednarodni komite je taborišče vodil prvi mesec po osvoboditvi.

Sestavek o Jugoslovanih v taborišču Buchenwald izpod peresa Rudija Supeka ugotavlja, da jih je bilo v taborišču bolj malo. Vse do oktobra 1943 jih je bilo le okoli 30 do 40, večinoma iz Gorenjske in Štajerske. Takrat so pripeljali v taborišče dve skupini Jugoslovanov iz italijanskih taborišč, nato pa še okoli 500 iz taborišča Flossenburg, ki so bili določeni za podružnico Doro. Jetnikom v taboriščni upravi je uspelo zadržati v matičnem taborišču okoli 30 Jugoslovanov iz te skupine, okoli 100 pa so preusmerili v zunanje podružnice. Do srede leta 1944 je naraslo število Jugoslovanov v taborišču na okoli 500 in pri tem ostalo do konca vojne. Skozi Buchenwald je šlo okoli 3900 pripadnikov jugoslovanskih narodov, med njimi največ Slovencev in Hrvatov.

Konec leta 1943 je mednarodni taboriščni komite predlagal jugoslovanskim jetnikom, da se povežejo prek zastopnika v ilegalno taboriščno organizacijo. Jugoslovane je zastopal najprej Janez Ranzinger, nato pa Rudi Supek. V začetku leta 1944 so Jugoslovani osnovali tudi svoj taboriščni komite, ki je skrbel za politično delo in pomoč sojetnikom. V organizacijo je bilo sčasoma zajetih okoli 80 % jugoslovanskih internirancev.

Številni prispevki, ki sledijo tem splošnim prikazom, osvetljujejo življenje in delo jugoslovanskih internirancev v taborišču in njegovih zunanjih podružnicah, prikazujejo pa tudi osebne usode posameznikov in izredne dogodke v taborišču.

Taborišče Buchenwald je znano po tem, da so jetniško upravo od leta 1941/42 obvladovali politični jetniki, ki so imeli tako večje možnosti pomoči sojetnikom, zlasti organiziranim. Pomembna je bila čimbolj enakomerna pomoč jetnikom vseh narodnosti, sicer je prihajalo do mednacionalnih napetosti in protestov. Zaradi prizadevnosti jetniške uprave je bila tudi zdravstvena služba boljša — v skrajno omejenih okvirih seveda — vse do preobremenjenosti taborišča v zadnjih mesecih vojne.

Repatriacija taboriščnikov iz Buchenwalda in okolice se je začela konec junija 1945, potekala pa je z velikimi težavami vse poletje 1945. Potovanje v domovino je trajalo dober mesec dni.

Med pričevanji naj posebej omenimo zapis o uboju predsednika KP Nemčije Ernesta Thälmana avgusta 1944. Esesovci so ga ubili v taborišču med zavezniškim bombardiranjem in njegovo smrt prikazali kot posledico bombardiranja.

Več zapisov prikazuje tudi razmere v s skrivnostjo oviti Dori, kjer so jetniki v neznosnih življenjskih razmerah vrtali podzemeljske predore in v njih montirali rakete.

Zaključni esej Lojzeta Krakarja prikazuje usodo taborišča po vojni. Danes je tam velik spominski park z grobiščem in spomenikom.

Četrti del knjige sestavlja slikovno gradivo o taborišču, zaključuje pa jo preglednica vseh taboriščnih podružnic ter načrt matičnega taborišča. Poseben — in pomemben — del je seznam Jugoslovancev v Buchenwaldu, ki je sestavljen na podlagi uradnega taboriščnega seznama.

Damijan Guštin

Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943, Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada, Knjižnica NOV in POS 4/I, Partizanska knjiga in Založništvo tržaškega tiska, Ljubljana 1983, str. 772 + XXXVI.

Z obširno monografijo dr. Toneta Ferenca se je že velika zbirka Knjižnice NOV in POS obogatila še za eno delo in se s tem še za korak približala svojemu cilju — celovitemu orisu udejstvovanja vseh slovenskih partizanskih enot. Kot že prejšnji Ferencovi knjigi v zbirki (Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 in Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945) je tudi ta eno od najboljših del v okviru zbirke. (Knjiga je bila medtem že nagrajena s Kajuhovo nagrado za leto 1983.)

Kot avtor sam pravi v uvodni besedi, se mu je prvotna zamisel raziskave obeh Gregorčičevih brigad (5. SNOB in 17. SNOB) postopoma spremenila v širši prikaz narodnoosvobodilnega boja na Primorskem od začetka leta 1943 do italijanske kapitulacije, torej v obdelavo Južnoprimorskega odreda in iz tega nastale brigade »Simona Gregorčiča«, 17. SNOB »Simona Gregorčiča« pa bo namenjena posebna knjiga.